

Stockholms universitet
Statsvetenskapliga institutionen

2017-01-13

Torbjörn Larsson

Docent

**Remissvar till betänkandet ”Snabbare omval och förstärkt skydd för valhemligheten” (SOU 2016:71)
Ju2016/07760/L6**

Betänkandet handlar i huvudsak om två saker, dels åtgärder för att kunna genomföra omval snabbare, dels förstärkt skydd av valhemligheten. Statsvetenskapliga institutionens synpunkter inskränker sig i huvudsak till den första punkten.

Med nuvarande valsystem följer en förhållandevis lång tidsutdräkt innan ett omval kan hållas eftersom ett sådant föregås av en process som motsvarar ett ordinarie val. Erfarenheterna av de omval som hölls 2011 och 2015 pekar enligt samstämda bedömare på behovet av regeländringar för att underlätta genomförandet av omval. Utredningen föreslår därför att ett omval ska hållas snarast möjligt och allra senast efter tre månader efter att ett ordinarie val ägt rum. Endast de partier och kandidater som ställde upp i det ordinarie valet ska enligt förslaget kunna delta i ett omval. Samma valsedlar som användes i det ordinarie valet kan därmed användas vilket innebär effektivitetsfördelar men också att det tydligt framgår att det handlar om just ett omval och inte ett nyval. Utredningen föreslår dock att röstlängdsbestämmelserna ska vara intakta.

Det problem som har identifierats och som motiverat behovet av en översyn och tydligare regler, handlar om att det i flera fall har tagit för lång tid att genomföra ett omval, vilket i sin tur skapat oklarhet om den politiska ledningen och styrelsen i kommunerna. Vad dessa oklarheter har bestått i och hur detta har påverkat styret av de områden där omval har varit nödvändigt att genomföra analyseras dock inte av utredningen. I stället koncentrerar utredningen sin beskrivning och analys till hur resurskrävande och administrativt krångligt det är att pröva olika typer av överklagande av val och, i de fall det behövs, genomföra ett omval.

Den långa tid som krävts för att genomföra omval har dessutom lett till att omvalet snarast fått karaktären av extra val, enligt utredningen.

Med utgångspunkt i utredningen kan alltså konstateras att det finns tre typer av val i Sverige – ordinarie val, extra val och

omval. Ordinarie val och extra val är i huvudsak samma typ av val i den meningen att det är samma regelverk som används. Frågan blir därför vad ett omval är för något och om denna speciella typ av val behövs, givet den möjlighet som redan finns till extra val. Extra val kan emellertid endast genomföras i kommuner och på nationell nivå, medan omval kan användas dels i mer begränsad omfattning gällande en eller flera valkretsar i kommuner eller riksdagen, dels vid val till Europaparlamentet och folkomröstningar eller vid val till sametinget. Men ett omval kan endast bli aktuellt om ett fel har uppdragats vid en granskning av det ordinarie valet, av en valprövningsnämnd eller liknande institution.

Som namnet antyder innebär ett omval att det tidigare valet görs om men som bekant är det svårt att vrida tiden tillbaka. Det begrepp som utredningen har haft att ta ställning till handlar om vad som avses med att omvalet ska genomföras så långt det är möjligt enligt samma förutsättningar som det tidigare valet. Minst två olika principiella tolkningar är möjliga av uttrycket ”efter samma förutsättningar”. Å ena sidan kan betoningen ligga på att samma regelverk används som vid det ordinarie valet, å andra sidan kan betoningen ligga på att samma aktörer deltar som förra gången men denna gång agerar på rätt sätt. Utredningens förslag tycks vara en form av blandning av de två principerna, vilket från en demokratisk utgångspunkt leder till vissa olyckliga konsekvenser.

Föga förvånande konstaterar utredningen att, eftersom det under alla förhållande krävs viss tid att organisera ett omval, vissa förändringar hinner inträffa inom valmansåren – personer dör, flyttar eller uppnår rösträttsålder. Enligt utredningen är det därför inte rimligt att använda den gamla röstlängden utan en ny måste upprättas, en som exkluderar de som flyttat och dött men inkluderar de nyinflyttade och de som sedan det ordinarie valet uppnått rösträttsåldern. En slutsats som förefaller rimlig sett ur ett demokratiskt perspektiv. Vad som däremot är betydligt mer tveksamt är förslaget att samma valsedlar som vid det ordinarie ska tillämpas vid omvalet. Inga nya partier eller kandidater tillåts därför ställa upp i omvalet. Argumentet är i huvudsak praktiskt, dvs. att vinna tid, omvalet kan genomföras snabbare.

Denna nya ordning är olämplig på flera olika sätt och av flera skäl är det utredningens mest kontroversiella förslag. För det första innebär det att vid ett omval skapas två kategorier av väljare. Å ena sida de som tidigare hade möjlighet att ställa upp som kandidater och formera partier, å andra sidan de väljare som endast har möjlighet att utnyttja sin rösträtt. Utredningen nedvärderar därmed valbarheten i förhållande till rösträtten. Den demokratiska utvecklingen i Sverige har snarast gått i motsatt riktning, dvs. att betona att valbarhet och rösträtt är likvärdiga

demokratiska värden som bör följas åt och inte särskiljas, vilket ibland förekom i demokratins ungdom.

För det andra omöjliggör konstruktionen med utestängandet av nya partier och kandidater väljarnas möjligheter att reagera på situationen med ett underkänt val – genom att rösta fram helt nya politiker som inte är kopplade till det fel eller de brister som motiverat omvalet kan de få ett helt annat (och kanske mer tillfredsställande) resultat.

Till detta kan tillkomma en del tekniska problem som t.ex. partier eller kandidater som inte godkändes eller inte behandlades i tid till det ordinarie valet och därför inte fick delta, men som borde ha behandlats i tid och då rimligtvis bör få delta i omvalet.

Till detta kommer att det kan te sig egendomligt att om ett ordinarie val underkänns och ett omval därför blir nödvändigt, ska det genomföras med ett regelverk som ger uttryck för en mer begränsad tolkning av demokratibegreppet givet det som används vid ordinarie val i Sverige. Rimligtvis är det så att om ett val underkänns beror detta på att ett tydligt och allvarligt brott har begåtts mot den gällande ordningen av landets vallag, som i sin tur är en uttolkning av hur en demokratisk ordning bör vara utformad. Om ett sådant brott ska korrigeras är det kanske bättre att vara extra noggrann så att den tänkta demokratiska ordningen följs till punkt och pricka i stället för att skapa genvägar som riskerar att göra omvalet mindre legitimt än ett ordinarie val eller extra val.

Vad utredningen och dess uppdragsgivare, regeringen, ger uttryck för är möjligen en olycklig koppling mellan behovet av omval och närheten i tid till det ordinarie val. Intrycket som förmedlas är att man tycks tro att ju närmare i tid som ett omval hålls det ordinarie valet ju mer likt blir det de ordinarie valet. Men som utredningen själv visar är det omöjligt att vrida klockan tillbaka, och kanske vore det därför bättre att satsa på att få till ett korrekt demokratiskt val. Svårigheten med den oklara ledningssituationen borde kunna lösas på ett annat sätt, t.ex. genom att den gamla ledningen sitter kvar till dess att ett omval eller extra val har genomförts, förutsatt att en tidsfrist kan fastställas när väl beslutet om omval har fattats.

Sammanfattningsvis anser statsvetenskapliga institutionen att förslaget att använda samma valsedlar som i det ordinarie förslaget är illa genomtänkt, särskilt i ett demokratiskt perspektiv. Administrativa argument och perspektiv är visserligen viktiga och bör beaktas, men i detta sammanhang förefaller det som om de har fått för stor genomslagskraft.

Historiskt sett har dessutom omval varit sällsynta, endast sex omval har hållits sedan 1975, samtliga på kommunal nivå, och utredningen tror inte att de kommer att bli vanligare i framtiden. Är verkligen detta ett problem som kräver särskild reglering och som inte kan hanteras med en mindre förändring av existerande reglering för extra val, som kanske behöver se olika ut på riksnivå jämfört med kommunal nivå? De omval som genomförts har visserligen ofta tagit längre tid än den som utredningen föreslår som minimum (tre månader), men den tidsvinst som uppnås räknas endast i månader och i samtliga fall verkar omvalen ha lett till ett i ett demokratiskt perspektiv tillfredställande resultat.

Kort sagt, utredningens förslag kan möjligen leda till att omval kan hållas något snabbare jämfört med tidigare fall, men detta skulle kräva en inskränkning av det svenska regelverket för hur demokratiska val bör anordnas. Och vilka fördelar för den svenska demokratin uppnås med denna tidsvinst, kan man då fråga sig. Något egentligt svar på den frågan ger tyvärr inte utredningen.

I syfte att effektivisera förfarandet vid omval och extra val föreslår utredningen en förändring av 5 kap. 8 § tredje stycket i vallagen (2005:837). Utlandsröstkort ska distribueras till väljarna så snart det är möjligt efter att beslut om att valet ska hållas. Det är ett utmärkt förslag, och det vore värdefullt att tidpunkten då röstkortet ska skickas blir mer preciserad för att i möjligaste mån garantera att de kommer fram i tid.

Skyddet för valhemligheten är i Sverige mycket god. De anmärkningar som påtalats av internationella valövervakare om att det saknas skydd mot insyn i vallokaler ter sig svårförståelig eftersom varje röstberättigad själv väljer huruvida vederbörande förser sig med en eller flera (eller rentav samtliga) valsedlar innan det är dags att gå in bakom valskärmen.

Beträffande förslaget till förstärkt skydd av valhemligheten vill statsvetenskapliga institutionen påtala att förslaget med att låta valsedlarna i framtida val ligga innanför en ny typ av större av valskärmar löser en del problem, samtidigt som det skapar nya. Uppenbarligen behövs det någon form av övervakning av valskärmen, t.ex. för att säkerställa att det alltid finns valsedlar på plats för alla partier samt att ingen åverkan görs av någon som försvårar för efterkommande röstande att utöva sin demokratiska rättighet. Kostnaden för och problemet med att organisera denna övervakning verkar ha underskattats av utredningen.